

100-РІЧЧЮ ПРОГОЛОШЕННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ

УДК 94(477.8):341.218+342.3]

ПРОГОЛОШЕННЯ ТА ДЕРЖАВНИЙ УСТРІЙ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (ДО 100-РІЧЧЯ УТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ)

Б. Тищик

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: kaf.ist@ukr.net*

Проаналізовано історично-правовий досвід знаменної події в історії українського державотворення – періоду проголошення та діяльності суверенної української держави на території Східної Галичини – Західноукраїнської Народної Республіки, сторіччя існування якої сучасна Україна, особливо Галичина, відзначає у ці листопадові дні.

Розглянуто політичні передумови проголошення ЗУНР, формування її центрального (Українська Національна Рада у якості парламенту, Державного Секретаріату – уряду) та місцевого державного апарату влади й управління, системи правоохоронних органів, судової влади. Особливу увагу, серед іншого, приділено формуванню та організації Збройних сил республіки – Української галицької армії (УГА). Також ідеться про творення правової основи діяльності ЗУНР – її конституційне законодавство, зокрема про Тимчасовий Основний закон народної республіки.

Вказані позиції набирають особливої актуальності у контексті факту, що своєї держави український народ не мав протягом багатьох століть, оскільки його землі були загарбані агресивними сусідами, а народ поневолений.

Ключові слова: визволення, проголошення Української держави (до 100-річчя).

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2018.67.003>

Наближалася до кінця Перша світова війна, у якій спочатку брали участь вісім держав з населенням 732 млн осіб, а в кінці війни – 33 держави з населенням 1,5 млрд чоловік. Ставало очевидним, що німецько-австрійський блок країн цю війну програє. До того ж, у багатьох європейських країнах, особливо багатонаціональних імперіях, розростався соціальний та національно-визвольний рух, у тому числі – на західноукраїнських землях, які у різний час були насильно захоплені сусідніми державами. Боротьба за свободу, за відновлення власної державності не припинялася на цих землях ніколи.

Ми ж у цій статті детальніше зупинимося на подіях у Східній Галичині. Ця земля, населена українським населенням спочатку (у XII–XIV ст.) входила до складу Галицько-Волинського князівства (згодом – королівства), але у середині XIV ст. її захопила Польща. У другій половині XVIII ст. втратила свою державну незалежність й сама Польща, поділена між міцнішими й агресивними сусідами – Росією, Австрією та Пруссією.

Східна Галичина (і деякі інші землі) дістались Австрії (з 1867 р. – Австро-Угорщини), яка утворила тут окремий «коронний край» [3, розд. 7]. Усі основні державно-політичні посади у ньому займали австрійці і поляки. З українцями, які становили тут переважну більшість населення, майже не рахувалися. Як австрійська влада, так і польська знать вважали українців людьми нижчого, другого сорту. Не випадково ще 4 листопада 1916 р. імператор Австро-Угорщини Франц-Йосиф дав полякам Галичини обіцянку перетворити Галичину у польський автономний край у складі Австро-Угорщини. Протести українців не допомогли [13, с. 110].

16 жовтня 1918 р. вже новий австрійський імператор Карл I, намагаючись врятувати імперію від розпаду, видав маніфест про перетворення країни у федерацію. Союзні «коронні землі» і народи отримали право створити свої представницькі органи – «національні ради» [11, с. 480].

Отож, у Львові 18 жовтня 1918 р. українські послы австрійського парламенту (так звана Українська парламентарна репрезентація), яких очолював посол Євген Петрушевич, скликали усіх провідних українських політичних діячів краю (послів до галицького і буковинського сеймів, по троє представників від політичних партій, від духовенства (на чолі з митрополитом А. Шептицьким), від молодіжних організацій і ін.). На цих зборах обрано Українську Національну Раду (далі – УНРада) у якості органу політичного представництва українського народу в Австро-Угорщині. Вона налічувала близько 70–71 особи. Вони представляли усі основні соціальні верстви українського населення краю.

Головою УНРади (президентом) обрано Є. Петрушевича. Прийнято Статут УНРади, у якому, серед іншого, зазначалося: «Українська Національна Рада є конституантою (повноважним представницьким органом. – *авт.*) тієї частини українського народу, яка живе в австро-угорській монархії... Вона має право і обов'язок... іменем українського народу... виконати його право самовизначення та рішити про державну долю...» [1, с. 179].

На цьому ж засіданні утворено три виконавчі органи УНРади – делегатури: одну загальну (на чолі з Є. Петрушевичем), другу – по справах Галичини і Закарпаття (на чолі з К. Левицьким), третю – по справах Буковини (очолив О. Попович).

Другим важливим, історичного значення документом, прийнятим УНРадою 18 жовтня (на ньому, правда, стоїть дата 19 жовтня), була Постанова про проголошення Української держави на етнічних українських землях Австро-Угорщини. Йшлося про Східну Галичину «з граничною лінією Сяну з влученням Лемківщини, північно-західної Буковини та українських земель північно-східної Угорщини», тобто Закарпаття. У Постанові зазначалося, що УНРада у найближчому часі «виробить конституцію для держави на основах загального, рівного, тайного, безпосереднього права голосування, з пропорціональним заступництвом (представництвом. – *Т. Б.*), з правом національно-культурної автономії та з правом заступництва при правительстві для національних меншостей» [1, с. 180–181].

У Постанові були ще інші важливі положення. А саме, національні меншини закликалися «уконституватися» і вислати своїх представників до складу УНРади. Крім того, записано вимогу, щоб Українська держава мала своїх представників на Мирній конференції [1, с. 180–181].

Гострою на засіданнях УНРади (вони продовжувалися 19 жовтня) була дискусія стосовно проблеми – чи проголошувати державну єдність з гетьманською Україною (де правив гетьман П. Скоропадський). Вирішено поки що не приєднуватися до України, оскільки в оголошених американським президентом В. Вільсоном у зверненні до Конгресу і світу «14 пунктах» майбутньої післявоєнної перебудови

Європи зазначалося, що народам Австро-Угорщини буде гарантовано право на самовизначення (п. 10). А Росію країни Атланти і США тоді трактували як єдину державу, єдиний народ, і про ніяку Україну у її складі не йшлося [4, т. 2, с. 112–113]. Тому злука з гетьманською Україною, яка вважала себе федеративною частиною єдиної Росії, загрожувала б західноукраїнським землям теж опинитися під владою Росії, де переслідувалось і заборонялося все українське. Зрештою, навіть Український національний союз у Києві, який готував у цей час повстання проти гетьмана, прислав у Львів повідомлення, щоб Галичина не приєднувалася до гетьманської України, бо це зміцнить становище гетьмана [11, с. 18].

Отож, незважаючи на протести деяких радикально налаштованих делегатів, УНРада вирішила поки що проявити свою лояльність щодо ще існуючої Австро-Угорської монархії, пославши до Відня свою делегацію, яка повинна була добитись у віденських властей схвалення про створення у складі Австро-Угорщини Української автономної держави.

Проте делегати УНРади (Є. Петрушевич, К. Левицький, С. Голубович і ін.) марно оббивали пороги різних австрійських високопосадовців, пробували навіть отримати аудієнцію в імператора, але марно. Австро-Угорщина у той час вже остаточно розпалася, всюди панував хаос, раніше поневолені народи імперії, не питаючи ніякого дозволу, проголошували свою незалежність, брали владу у свої руки. Так, 24 жовтня 1918 р. проголосила свою державну незалежність Угорщина, 28 жовтня – Чехо-Словаччина, 29 жовтня – Сербо-Хорвато-Словенська держава (згодом – Югославія). Готувалася до проголошення незалежності Польща (це відбулося 11 листопада 1918 р.).

Повернувшись з Відня, де вона нічого не добила, делегація УНРади 31 жовтня пішла у Львові до австрійського намісника Галичини графа К. фон Гуйна, вимагаючи передачі влади УНРаді, але він вже не мав реальної влади у краї: австрійці тікали з Галичини.

28 жовтня у Кракові була створена Польська ліквідаційна комісія (на чолі з В. Вітосом), яка проголосила своїм завданням взяти владу у всій Галичині у свої руки – від імені Польської держави. Це мало відбутися 1-го листопада у Львові, за участі цієї комісії [3, с. 442–443]. Її мілітарною опорою служила Польська військова організація, у яку входили польські офіцери та вояки австрійських збройних сил. Тільки в самому Львові вона налічувала кількості осіб.

Одночасно на Буковині (у Чернівцях) місцеві румунофільські діячі створили свою Національну раду і повели боротьбу за приєднання всієї Буковини до Румунії (а те саме на Закарпатті – до Угорщини).

З огляду на ці тривожні для українців події значно рішучіше, ніж послі УНРади, стала діяти у Львові Українська військова організація, створена ще у вересні 1918 р., на чолі з Центральним військовим комітетом. Його очолив сотник УСС (Українських січових стрільців – українського легіону у складі австро-угорської армії) Дмитро Вітовський. Комітет у всьому краї створив мережу місцевих військових секцій, згуртував українських офіцерів і вояків.

Дізнавшись про намір поляків керувати Східною Галичиною і приєднати увесь край до Польщі, військовий комітет вирішив у ніч з 31 жовтня на 1 листопада, тобто перед приїздом Польської ліквідаційної комісії, взяти владу у свої руки. У його розпорядженні у Львові було близько 1,5–1,8 тис. вояків і офіцерів. Так і сталося, причому безкровно, без боїв, оскільки для поляків це було повною несподіванкою.

Отож, українське військо зайняло всі важливі стратегічні пункти міста (вокзал, пошту, намісництво, ратушу і ін.), де вивісили синьо-жовті прапори. Наміснику

К. Гуйну, австрійським урядовцям, військовим та іншим дозволено безперешкодно покинути Львів. Услід за Львовом, українці прийшли до влади по всьому краю, переважно теж безкровно.

Значення цього історичного, епохального факту складно переоцінити. Вперше з часів падіння Київської Русі та Галицько-Волинської держави корінне населення Східної Галичини скинуло гніт окупантів, проголосило свою державну незалежність, тобто українці після 560-річного чужоземного панування знову стали господарями власної долі. «Перший раз від 1349 р. український Львів відотхнув, визволившись від польської неволі», – писала у ті дні львівська газета «Діло» [1, с. 295]. «Значення Листопадового чину величезне, впрост-епохальне, – писав у 1990 р. журнал «Дзвін». – Його збройний виступ у Львові закріпив в українському народі світлу традицію..., з княжих і козацьких часів, перетворив у чин леліану у серці державну ідею. Він знищив серед нашого народу дух рабства, що його виплекали й віками підтримували польські та австрійські окупанти, він двигнув націю з тривожної невіри й апатії» [11, с. 20–21].

Цього ж дня, 1 листопада 1918 р., у п'ятницю, УНРада опублікувала дві важливі відозви: «До населення міста Львова» та «Український народе!».

У першій із них населення міста повідомлялося про утворення на українських землях «бувшої Австро-Угорської монархії Української держави», де «найвищою державною властю є Українська Національна Рада», населення закликалося до «спокою і послуху», йому гарантувалися «безпека публічного порядку, життя і майна горожан (громадян. – Т. Б.)» [1, с. 244].

У Відозві «Український народе», яка була свого роду програмною декларацією УНРади, на самому початку записані знаменні слова: «Український народе, голосимо Тобі вість про твоє визволення з віковичної неволі. Від нині Ти господар своєї землі, вільний горожанин (громадянин. – Т. Б.) Української держави». Звертаючись до свого народу, УНРада зазначала: «Доля Української держави в Твоїх руках... Заки будуть установлені органи державної влади..., українські організації по містах, повітах і селах мають обняти всі державні... уряди і в імені УН Ради виконувати владу». Усі «дотеперішні неприхильні Українській Державі уряди» належало ліквідувати. Усі військовослужбовці української національності «мають стати на оборону Української Держави», як і повернутися до рідного краю з усіх фронтів. Йшлося, отже, про створення національних збройних сил. «Все здібне до оружжя українське населення» повинно творити бойові відділи, які на місцях «оберігатимуть спокій і порядок».

У Відозві проголошувалися дуже важливі засади діяльності УНРади, яких неухильно притримуватиметься українська влада. Отже, це були «горожанська (громадянська. – Т. Б.), національна і вірноповідна рівноправність» усього населення краю «без різниці народности і віросповідання».

Національним меншинам – полякам, німцям і євреям (останніх теж визнано за окрему національну меншину, чого не було при Австрії) пропонувалося скерувати своїх представників до складу УНРади.

Розуміючи, що створити нову правову основу діяльності української держави відразу не вдасться, УНРада у Відозві зазначала, що «аж до видання відповідних законів Української Держави зобов'язують дотеперішні закони, наскільки вони не стоять у противенстві до основ Української Держави».

І, врешті, ще одне важливе положення: «Як тільки буде забезпечене і укріплене існування Української Держави», УНРада мала скликати Установчі збори, тобто обраний на засадах загального, рівного, прямого і таємного виборчого права парламент, який вирішуватиме усі актуальні проблеми, «дальшу будучність Української Держави» [1, с. 244–246].

Ейфорія першого великого успіху, яка охопила багатьох українських політичних діячів, військо й народні маси на початку листопада, зіграла з ними поганий жарт. Більшість вояків покинули свої пости і роз'їхалися по домівках – різних містах і селах краю. У строю 3-го числа у Львові залишилося лише близько 700 вояків.

Між тим, поляки схаменулися, і вже під вечір 1-го числа почалися збройні сутички. Поляки мали у Львові приблизно 700–800 досить добре озброєних вояків і старшин, до того ж переважна більшість населення міста була польською (з 206 тис. осіб 105 тис. було поляків, 57 тис. – євреїв і тільки 39 тис. українців [6, с. 10]). Польське населення, особливо молодь, активно допомагало своїм воякам. Отож, вже з перших днів встановлення української влади за Львів, а далі й інші міста і райони між українцями і поляками почалися завзяті й криваві бої. До того ж постійну й значну військово-технічну й людську допомогу галицьким полякам стала надавати Польща, яка 11 листопада 1918 р. проголосила свою державну незалежність, оголосивши й усю Галичину «польською історичною територією» [Докл. див.: 8, с. 40–41; 14].

До того ж, українська влада проявила щодо своїх ворогів зайву толерантність: УНРада відмовилась інтернувати визначних львівських польських політичних і військових діячів, хоча військовий комітет подав таку пропозицію, як і список та адреси цих діячів, не була навіть заборонена польська преса, яка, як згодом писали учасники цих подій, «накинулася на нас від першої хвилі з найбільшою бішеністю...», почалася скажена агітація проти нас, для підбурення польської людности (і міжнародної думки. – Т. Б.), поширювано на нас найдикіші сплетні і страхіття» [1, с. 257, 261, 290]. Не чинилося жодних перешкод відкритому зосередженню польських боївок на своїх збірних пунктах, перевезенню зброї автомашинами і трамваями, не взято закладників, не вчинено ніяких арештів. Зате українська влада турбувалася, щоб у Львові працював водогін, було світло, усі крамниці були відчинені, як і храми, щоб їздили трамваї і т. п. [1, с. 290].

5 листопада УНРада звернулася до українського населення краю зі закликом «До зброї!». У ньому писалося: «Кому доля рідного краю лежить на серці, кому не байдуже щастя дітей і внуків, хто не хоче панщини, хто бажає собі справедливого ладу без хлопа і пана, хто не хоче жити більше в неволі, темності і убожестві – хай береться за зброю» [10, с. 482].

Між тим, не дивлячись на воєнне лихоліття і наростаючі масштаби українсько-польської війни, у краї розгорнулось українське державне будівництво.

На засіданні УНРади 9 листопада було визначено офіційну назву Української Держави – Західноукраїнська Народна Республіка (скорочено – ЗУНР). Визначено її герб – жовтий лев на синьому фоні, повернутий у свою праву сторону, та прапор – синьо-жовтий (синя смуга зверху).

До складу ЗУНР входили (формально), окрім Східної Галичини, Північна Буковина і Закарпаття, що становило 75,100 км² території, 6,4 млн населення (у тім числі 71 % українців, 14 % поляків, 13 % євреїв, 2 % – інших [10, с. 482–483].

Щоправда, невдовзі Північну Буковину захопила Румунія, а Закарпаття спочатку відійшло до Угорщини, а на початку 1919 р. – до складу Чехо-Словаччини. Все це відбулося зі згоди і санкції країн Антанти.

Отже, фактично ЗУНР охоплювала тільки територію Східної Галичини – 55,300 км² з населенням 5,450 тис. осіб (з них українців – 74,4 %, поляків – 12 %, євреїв – 11 %, інших – 2 % [11, с. 23].

9 листопада 1918 р. УНРада сформувала уряд – Державний секретаріат на чолі з відомим громадсько-політичним діячем, адвокатом Костем Левицьким. У структурі уряду було 14 міністерств – державних секретарств, очолених державними секрета-

рями. Це були секретарства внутрішніх і зовнішніх справ, фінансів, військових справ, юстиції, торгівлі і промислу, земельних справ, праці та соціальної опіки, освіти і ін. Секретарства мали відповідний штат працівників, ділилися на відділи, підвідділи, комісії і ін. Згодом структура і персональний склад керівників зазнали певних змін [10, с. 483].

10 листопада, коли Державний секретаріат складав урочисту присягу на вірність українському народові і державі, УНРада визначила йому одним із основних завдань вжити всіх необхідних заходів для об'єднання західноукраїнських земель з усією Україною у єдиній незалежній Українській державі [1, с. 265–266].

З метою з'ясування тогочасної політичної ситуації в Україні і реальних можливостей такого об'єднання, до Києва була послана делегація УНРади. Ще одну делегацію (на чолі з державним секретарем зовнішніх справ В. Панейком) було відправлено у Париж, щоб відстоювати інтереси ЗУНР на Паризькій мирній конференції.

13 листопада УНРада визначила конституційні засади новоствореної Української держави, прийнявши «Тимчасовий Основний закон», тобто, по суті, тимчасову Конституцію ЗУНР. Він налічував усього 5 артикулів (статей). У них йшлося про назву держави, її територію, герб і прапор.

В артикулі 4 закріплювалися верховенство і суверенітет народу у державі, який здійснюватиме їх через свої представницькі органи, обрані на засадах загального, рівного, прямого і таємного виборчого права, за пропорційною системою. Виборчим правом наділялись усі громадяни республіки, незалежно від нації, віри чи статі. Найвищим органом влади у ЗУНР мали стати Установчі збори або Сейм, а до їх обрання вся повнота влади належить УН Раді [12, с. 158–159].

Проголошення Української держави на західноукраїнських землях, звільнення від багатовікового гніту іноземних поневолювачів викликало серед українського населення цих земель велику радість, хвилю бурхливого патріотизму і піднесення, стремління до творчої праці. У багатьох місцевостях проходили святкові збори і віча, вдячні молебні, вуличні походи. Народ святкував [7, с. 334].

Став налагоджуватися й місцевий апарат виконавчої державної влади. 11 листопада УНРада видала розпорядження, згідно з яким на всій території держави належало негайно (де це ще не було зроблено), ліквідувати усі попередні місцеві органи влади та управління. Замість них необхідно обрати місцевих народних комісарів (повітових, міських, сільських) та «прибічні» громадські чи «національні ради». В усі повіти і міста були послані представники УН Ради для допомоги в організації виборів. Упродовж листопада по всьому краю вибори було проведено. Характерно, що народними комісарами населення обирали людей авторитетних, патріотів рідного краю, які мали хоч якийсь професійний досвід та головно, бажання працювати для добра українського народу.

Активну роль у державотворчому процесі на місцях відігравали також послы УНРади, яких скеровували у повіти, звідки вони були родом, або яких обирали послами для допомоги там організувати апарат місцевої влади й управління. Невдовзі після проведених виборів «народних комісарів» у багатьох повітах стали проводитись їхні наради. На цих нарадах представники центральної влади інформували місцевих комісарів про найближчі цілі і завдання української влади, про прийняті закони та інші нормативні акти, а самі комісари ділилися досвідом роботи, інформували про стан продовольчого забезпечення населення, шляхів сполучення, зв'язку, правопорядку, військовий стан [див.: 12, с. 160–169].

Вища законодавча влада продовжувала у той час перебувати у руках УНРади, а виконавчо-адміністративна – Державного секретаріату. Однак уже перші тижні інтенсивної державотворчої діяльності УНРади, яка складалася з кількох десятків

осіб, показали, що її варто зробити більш представницьким органом, оскільки у цей складний час належало мати підтримку якнайширших верств населення краю. Це питання обговорювали на кількох засіданнях УНРади.

15 листопада прийнято відповідний закон. На його підставі склад УНРади поповнено представниками усіх повітових міст і повітів. Дообрано 70 нових послів.

16 листопада прийнято закон «Про тимчасову адміністрацію Західноукраїнської Народної Республіки». Зміст його такий: На території ЗУНР тимчасово залишалось чинним усе попереднє (австрійське) законодавство, якщо воно не суперечило інтересам, суті і цілям Української держави. Службовці колишньої австрійської держави, які складуть письмову обіцянку чесно служити Українській державі, могли залишатися на своїх місцях праці. Усі місцеві адміністративні органи підлягали Державному секретаріатові.

У повіті основним органом державної адміністрації був повітовий комісар. Де його не було обрано, то надалі його призначав і звільняв уряд. Повітові комісари призначали у повітових населених пунктах міських і громадських (сільських) комісарів. При усіх комісарах населення обирало повітові національні ради та міські і громадські (сільські) ради. Усі важливі рішення комісари мали узгоджувати з цими радами.

Між тим, 22 листопада поляки, отримавши значні підкріплення з Варшави і Кракова, оволоділи Львовом. Українські власті переїхали спочатку до Тернополя, а на початку січня 1919 р. – до Станіславова (нині – Івано-Франківськ).

4 січня 1919 р. УНРада прийняла ще кілька важливих законів. Серед них – закон про створення Президії УНРади – у складі президента (голови) Ради та чотирьох його заступників. Президентом Ради знову обрано Є. Петрушевича [12, с. 182].

Прийнято також закон «Про спосіб оповіщення законів і розпорядків» (у «Вістнику законів і розпорядків»).

Прийнято закон «Про створення Виділу УНРади», який виконував функції колегіального глави держави. Він складався з президента Ради та дев'яти членів [12, с. 182].

У березні 1919 р. після довгого обговорення, УНРада прийняла закон про скликання Сейму ЗУНР та виборчий закон. Сейм мав бути однопалатним. Вибори призначено на червень. Сейм мав складатися з 226 послів, в тім 160 українців, 33 поляків, 27 євреїв і 6 австрійців [11, с. 34–35].

Правда, у зв'язку з ускладненням військової ситуації (наступом польських військ) виборів до Сейму так і не було проведено.

Важливу роль у державно-політичному механізмі будь-якої держави відіграють судові і прокурорські органи. Це добре розуміло й керівництво ЗУНР.

Однак створити відразу нову судову систему, до того ж в умовах війни, у ЗУНР не було можливості, як і підготувати у достатній кількості судово-прокурорські кадри. Тому тимчасово у краї була збережена попередня, австрійська судова система, тим паче, що чимало суддів, на відміну від інших ланок австрійського державного механізму в Галичині, було українцями.

Отже, судді-українці, які не скомпроментували себе антинародною, антиукраїнською діяльністю та присягнули на вірність Українській державі, як і канцелярський апарат судів, залишилися на своїх місцях.

21 листопада УНРада прийняла закон «Про тимчасову організацію судів і власти судейської» [12, с. 191–192]. На території ЗУНР належало створити повітові й окружні судові ланки. Повітових судів мало бути 130, окружних – 12. Суди мали виносити вироки і рішення іменем ЗУНР. Тимчасово суддів призначало чи затверджувало на посаді державне секретарство судівництва, надалі їх мало обирати населення.

Докладне Положення щодо виборів суддів у лютому 1919 р. опублікувало ДС судівництва. Вибори суддів (1 мандат від 40 тис. жителів) належало провести у лютому 1919 р. Належало обрати 144 суддів, у тім числі 102 – українців, 25 поляків, 17 – євреїв. Новообрані судді повинні були мати закінчений юридичний факультет, пройти стажування (2 роки) і здати так званий «суддівський іспит». [12, с. 192–196].

Апеляційною інстанцією для окружних судів мав бути Вищий суд, а найвищою – Найвищий державний суд. Це – в майбутньому, а зараз – «Окремий судовий Сенат II інстанції» та «Окремий судовий Сенат III-ї інстанції», які належало створити негайно.

Діяльність суду присяжних з огляду на воєнний стан тимчасово (на термін 1 року) припинено [11, с. 43].

Що стосується прокуратури, то її належало створити віднова, бо за австрійських часів прокурорами були майже винятково австрійці чи поляки. Згідно зі законом про суд, прокурорами при повітових та окружних судах призначено всього кілька осіб. Очільника прокуратури – Генерального державного прокурора – так і не призначено. При Сенаті «публічне оскарження» здійснювали «старші прокурори».

Окремим розпорядженням державного секретарства судівництва від 1 березня 1919 р. створено нотаріальну службу. «Нотарі повинні скласти присягу на вірність Українській державі, – писалось у цьому розпорядженні, – і надалі урядувати тільки від її імені. Кожен нотар повинен добре знати українську мову». Очолювала нотаріальну службу Нотаріальна палата ЗУНР, яка організаційно підпорядковувалась ДС судівництва [11, с. 44].

Не зазнала значних змін організація і діяльність адвокатури, яку очолювала Палата адвокатів. Вони теж повинні були скласти присягу, що дотримуватимуться діючих законів країни і працювати для її добра.

Усім правоохоронним органам – судам, прокуратурі, нотаріату, адвокатурі належало виготовити відповідні вивіски на своїх офісах українською мовою, з гербом (тризубом) посередині.

Цікаво, що 10 березня Виділ УНРади оголосив амністію (за 33 види правопорушень, передусім осіб, засуджених за колишні політичні злочини).

Для охорони громадського порядку і законності, майна, безпеки громадян у ЗУНР законом від 6 листопада 1918 р. створено Корпус української державної жандармерії. Ним керувала Команда УДЖ на чолі з Головним комендантом. На місцях створювались окружні і повітові команди жандармерії та міські і сільські станиці. Відкрито спеціальну жандармерську школу (у Станіславові). Навесні 1919 р. у ЗУНР налічувалося близько 1 тис. жандармів і 4 тис. стажистів.

Населення краю у багатьох місцевостях обирало ще «народну міліцію», – як орган самооборони цієї громади. Налічувалося приблизно 3 тис. народних міліціантів.

Одним із найважливіших завдань у зміцненні державно-політичної влади ЗУНР, зрештою, як і кожної новоствореної держави, яка має агресивних сусідів, було завдання організації збройних сил. Для ЗУНР воно набуло особливого значення, оскільки з перших днів свого існування їй довелося захищатися від збройної агресії Польщі. Опанувавши Перемишль, Львів і залізничну колію між ними, поляки перекидали у Східну Галичину все більше і більше війська. На допомогу польським збройним силам у кінці квітня з Франції у Польщу була перекинута сформована там з польських вояків-емігрантів і французьких офіцерів армія генерала Ю. Галлера, яка налічувала близько 70–75 тис. вояків, 900 кулеметів, 200 гармат, кільканадцять літаків і ін. Офіційним її завданням був захист Європи (і Польщі) від «більшовицьких російських банд».

Отож, хоч наплив добровольців до лав захисників Української держави був чималий, але цього виявилось замало для захисту вітчизни.

13 листопада державне секретарство військових справ (ДСВС), яке очолював тоді полковник Г. Стефанів, видало розпорядження про оголошення мобілізації придатних до військової служби чоловіків краю 1883–1900 рр. народження. ЗУНР поділено на три військові області, кожна з них – на 4 військові округи (всього – 12). Доволі швидко стала формуватися регулярна армія, що невдовзі дістала назву Українська Галицька Армія.

У структурі УГА створено такі роди військ: піхота, кіннота, артилерія, сапери, санітарна та інтендантська служби, військове судівництво, а невдовзі – «летунський відділ» (налічував близько двох десятків літаків), командиром якого був призначений син Івана Франка, поручник УСС Петро Франко. Створено й військово-духівництво (капеланство), яким керувало Преподобництво на чолі з чільним Преподобником Миколою Їжаком.

В УГА були встановлені військові звання, відповідна форма, відзнаки, державна платня, норми відпуску продовольства, види нагород.

У складі УГА було утворено три корпуси, які поділялися на 4 піхотні бригади кожен, бригади – на курені. У кожній бригаді був полк артилерії, кінна сотня, технічна сотня і ін.

На весну 1919 р. УГА налічувала біля 125 тис. осіб. Командуючими УГА у різний час були полковники Г. Коссак та Г. Стефанів, генерал М. Омелянович-Павленко (з «великої» України), генерали М. Тарнавський, Й. Микитка.

У лавах УГА служили не тільки українці, а й австрійці, угорці, євреї (причому – добровольцями). Зокрема, існував навіть окремий єврейський курінь. Але великим недоліком УГА, незважаючи на загальний патріотизм і хоробрість війська, був брак досвідчених офіцерських кадрів [докл. див.: 14].

ЗУНР довго і завзято боролася за своє існування – не тільки з Польщею, а й з Румунією, яка навесні 1919 р. захопила все українське Покуття [12, с. 93]. Але остаточний удар молодій українській республіці нанесли керівники Антанти, які тоді вершили долі малих народів Європи.

Отож, 20 листопада 1919 р. Антанта спочатку надала Польщі тимчасовий мандат на управління Східною Галичиною (на 25 років). Правда згідно зі ст. 91 Сен-Жерменського договору, підписаного 10 вересня 1919 р. між Атлантаю, з одного боку, та Австрією – з іншого, суверенні права над Східною Галичиною поки-що залишались у руках Атланти.

І ось 14 березня 1923 р. Рада послів Атланти остаточно признала Східну Галичину, тобто усю територію ЗУНР, Польщі. Історія діяльності ЗУНР закінчилася. Проте наступні покоління українців, у тому числі сьогоднішнє, її не забули.

Список використаних джерел

1. Західноукраїнська Народна Республіка 1918-1923. Т. 1. Документи і матеріали / Відп. ред. проф. О. Карпенко. Івано-Франківськ: Лілея – НВ, 2001.
2. Західноукраїнська Народна Республіка (1918–1923) Історія / Відп. ред. проф. О. Карпенко. Івано-Франківськ: Сіверія, 2001.
3. *Зашильняк Л., Крикун М.* Історія Польщі. Львів: Львівс. нац. ун-т ім. І. Франка, 2002.
4. Історія держави і права України. Акад. курс / За ред. акад. В. Я. Тація та акад. А. Й. Рогожина. Київ: Вид. дім «Ін Юре», 2000. Т. 1–2.
5. *Кобилецький М.* Утворення та структура державного апарату ЗУНР. Львів: Вид. юрид. ф-ту Львів. ун-ту, 1998.

6. Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. Львів: Українські технології, 2003.
7. Кульчицький В. С., Тищик Б. Й. Історія держави і права України. Акад. курс: підручник. Київ: Вид. дім «Ін Юре», 2007.
8. Литвин М. Р. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. Львів, 1998.
9. Макарчук С. А. Українська республіка галичан. Львів: Світ, 1993.
10. Тищик Б. Й., Бойко І. Й. Історія держави і права України. Акад. курс: підручник. Київ: Вид. дім «Ін Юре», 2015.
11. Тищик Б. Й., Вівчаренко О. А. Західноукраїнська Народна Республіка (1918–1923). Коломия: «Світ», 1993.
12. Тищик Б. Й. Західноукраїнська Народна Республіка (1918–1923). Львів: Тріада плюс, 2004.
13. Шанковський Л. Українська Галицька Армія. Львів: Вид. центр Наук. тов-ва ім. Шевченка, 1999.
14. Klimecki M. Lwów 1918–1919. Warszawa: «Bellona», 2000.

References

1. *Zachidno-Ukrainska Narodna Respublika 1918–1923. Dokumenty i materaly. T. 1.* (2001) / Widp. red. prof. O. Karpenko. Iwano-Frankiwsk: Lileja.
2. *Zachidno-Ukrainska Narodna Respublika 1918–1923. Istorija* / Widp. red. prof. O. Karpenko. (2001). Iwano-Frankiwsk: Siweria.
3. Zaskilniak, L., Krykun, M. *Istoria Polszczy.* Lviv: Lwiws. nac. universytet im. Iw. Franka, 2002.
4. *Istoria derżawy i prawa Ukrainy. Akad. kurs* (2000). / Za red. Akad. Tacija W. J. Ta akad. Rohožyna A. J. Kyiv: Wyd. dim «In Jure». T. 1–2.
5. Kobyleckij, M. (1998). *Utworenja ta struktura derżawnoho aparatu ZUNR.* Lwiw: Wyd. juryd. fak-tu Lwiws. un-tu.
6. Kuźma, O. (2003). *Lystopadowi dni 1918 r.* Lwiw: «Ukrainśki technologii».
7. Kulczyckij, W. S., Tyshchuk, B. J. (2015). *Istoriya derżawy i prawa Ukrainy. Akad. kurs. Pidrucznyk.* Kyiv: Wyd. dim «In Jure».
8. Lytwyn, M. R. (1998). *Ukrainkośko-polśka wijna 1918–1919 rr.* Lwiw.
9. Makarczuk, S. A. (1993). *Ukrainska respublika halyczan.* Lwiw: Swit.
10. Tyshchuk, B. J., Bojko, I. J. (2015). *Istoria derżawy i prawa Ukrainy. Akad. kurs. Pidrucznyk.* Kyiv: Wyd. dim «In Jure».
11. Tyshchuk, B. J., Wiwczarenko, O. A. (1993). *Zachidno-Ukrainska Narodna Respublika (1918–1923).* Kolomyja: Swit.
12. Tyshchuk, B. J. (2004). *Zachidno-Ukrainska Narodna Respublika 1918–1923.* Lviv: Triada plus.
13. Klimecki, M. (2000). *Lwów 1918–1919.* Warszawa: «Bellona».
14. Shankowskij, L. (1999). *Ukrainska Halycka Armija.* Lviv: Wyd. centr. Nauk. Tow-wa im. Szewczenka.

PROCLAMATION AND POLITICAL SYSTEM OF THE WESTERN UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC (DEVOTED TO CENTENARY OF FOUNDATION AND ACTIVITY)

B. Tyshchuk

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str., 1, Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail:kaf.ist@ukr.net*

World War I, in which 33 countries with population of 1,5 billion people were involved, was coming to the end. Powerful social and national liberation movement broke out in many

European countries, especially in multinational empires. The same processes took place in Eastern Galicia, which was inhabited mostly by Ukrainians and was a part of Austria-Hungary (since 1772). Hungary, Czechoslovakia and Yugoslavia proclaimed their state independence in October 1918, and Poland – in November of the same year.

Ukrainian National Council (further – UNC), governing state political authority of Ukrainians of the region was founded on October 18, 1918. Ukrainian politicians found out that Poles intended to take power in whole Galicia and merge it to Poland in early November. In order to avoid it, UNC decided to take power in Eastern Galicia immediately. It happened with the help of military forces in Lviv on November 1, 1918, and in few days – in whole region. However, Polish army attacked Ukrainians right after. Small conflicts led to a real war.

Western Ukrainian People's Republic (ZUNR) was chosen as a name of a new sovereign state on UNC session on November 9. A yellow lion on blue background as emblem and blue-yellow flag were settled as symbols of the county. The government of ZUNR was formed the same day. K. Levytskyi was elected as head of State Secretary. The government contained of 14 Ministries – State Secretaries. Delegation was sent to Kyiv in order to learn about current political situation in Ukraine and whether ZUNR can join the whole country.

UNC adopted «Temporary Main Law of the ZUNR» (temporary Constitution) on November 13. Local state-administrative authorities were being formed rushly. Appropriate commissars, elected by populace, headed them in districts, cities, villages. Collegiate advisory authority – District National Councils, city and public (village) councils were created with them.

UNC presidium and its Department (Vydil), which acted as collegiate President, were settled early January 1919.

New court system started with adopting of Law «On Juridical System». New Prosecutor's Office and Gendarmerie started simultaneously, functioning of notary and advocacy were renewed.

Military forces of ZUNR have been being created insistently – Ukrainian Galician Army accounted about 125 thousand soldiers in spring 1919. It consisted of different corps, including air regiment. ZUNR worked effectively and precisely and its army defeated enemies bravely.

Keywords: State Secretary, council, notary, advocacy, military forces.

*Стаття: надійшла до редакції 28.09.2018
прийнята до друку 01.11.2018*